

Maria Kułaga

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID: 0009-0001-8576-643X

Konstytucyjny filar zasady sprawiedliwości społecznej w aksjologicznej strukturze państwa dobrobytu w systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej

Słowa kluczowe: *sprawiedliwość społeczna, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, państwo dobrobytu, aksjologia prawa, zasady konstytucyjne*

1. Wprowadzenie

Zasada sprawiedliwości społecznej stanowi jeden z filarów aksjologicznych w porządku konstytucyjnym współczesnych państw demokratycznych. W systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej znajduje ona wyraźne umocowanie w art. 2 Konstytucji RP¹. Jej rola w strukturze państwa dobrobytu jest kluczowa, ponieważ wpływa zarówno na treść prawa stanowionego, jak i na interpretację przepisów przez sądy, w tym Trybunał Konstytucyjny. Ponadto zasada ta wyznacza kierunek realizacji podstawowych praw i obowiązków, mających na celu zapewnienie sprawiedliwych warunków społecznych.

Zasada sprawiedliwości społecznej, choć jest trudna do zdefiniowania w sposób ścisły, ma trwałe i silne umocowanie w polskim porządku konstytucyjnym². Jest ona ważnym elementem aksjologicznego fundamentu polskiego systemu prawnego. Choć jej treść jest częściowo nieostra i wymaga doprecyzowania przez orzecznictwo i doktrynę, stanowi realne narzędzie wpływania na kształt prawa oraz jego wykładnię. Jej rola wzrasta w kontekście wyzwań współczesnego państwa, a zwłaszcza w obszarze polityki socjalnej, prawa pracy, ochrony zdrowia oraz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Niezbędne jest dalsze rozwijanie tej zasady w duchu dynamicznej wykładni konstytucyjnej, z uwzględnieniem zmieniających się realiów społeczno-gospodarczych.

Jej umocowanie w Konstytucji RP wskazuje na zamiar ustawodawcy konstytucyjnego, aby ukształtować system prawa publicznego oraz politykę państwa w oparciu o wartości

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78 poz. 483 ze zm.).

² S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001.

równości, solidarności społecznej oraz dążenia do zapewnienia godnych warunków życia obywatelom.

2. Konstytucyjne umocowanie zasady sprawiedliwości społecznej w systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej

Umocowana w art. 2 Konstytucji RP zasada sprawiedliwości społecznej stanowi jedną z fundamentalnych zasad ustrojowych demokratycznego państwa polskiego. Jej normatywne zakorzenienie wyznacza nie tylko kierunek interpretacji prawa, lecz również legitymizuje działania władzy publicznej w sferze społecznej, w szczególności w wymiarze socjalnym. Ze względu na jej nadrzędność aksjologiczną w stosunku do innych norm systemu prawnego zasada państwa sprawiedliwości społecznej stanowi normę konstytucyjną wiążącą całą działalność prawotwórczą co do treści i granic stanowionego prawa. Zasada sprawiedliwości społecznej zobowiązuje do sprawiedliwego i społecznego uzasadnienia działań państwa, a także stanowi kryterium oceny procesu stanowienia i stosowania prawa³, będąc tym samym podstawą oceny konstytucyjności, czyli prawnej dopuszczalności podjętych działań organów władzy publicznej⁴. Tym samym Konstytucja RP jednoznacznie wskazuje na sprawiedliwość społeczną jako wartość o zasadniczym znaczeniu dla państwa.

Warto tutaj zauważyć, że zasada sprawiedliwości społecznej w doktrynie prawniczej jest trudna do zdefiniowania – jej treść jest nieostra i przybiera charakter ocenny. Dlatego też wymaga ona konkretyzacji w świetle zasady równości, z którą jest integralnie związana.

Sprawiedliwość społeczna nie jest normą ani klauzulą generalną – jest ona jedynie wskazówką interpretacyjną oraz jednym z filarów konstytucyjnych współczesnego porządku prawnego w Polsce. Jest konstytucyjną zasadą o określonej mocy normatywnej, która wpływa na proces stanowienia, interpretacji i stosowania prawa. W tym ujęciu zasada sprawiedliwości społecznej jest wartością konstytucyjną wyznaczającą granice oraz kierunki działań legislacyjnych.

Zasada sprawiedliwości społecznej, mimo że nie ma jednoznacznej i ostrej definicji w doktrynie prawniczej, znajduje zastosowanie w całym systemie prawnym, w którym stanowi punkt odniesienia w szczególności dla przepisów dotyczących prawa pracy, ubezpieczeń społecznych, pomocy społecznej, ochrony zdrowia, edukacji czy polityki mieszkaniowej⁵.

W myśl art. 2 Konstytucji RP, który stanowi, że: „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”, jest ona wartością konstytucyjną integralnie związaną z zasadami demokratycznego państwa prawnego, mającą istotne znaczenie dla funkcjonowania państwa dobrobytu. Pełni ona funkcję ogólnej zasady ustrojowej wynikającej bezpośrednio z regulacji konstytucyjnej, a zatem jej rola w państwie nie sprowadza się jedynie do kształtowania systemu prawnego RP,

³ K. Strzyczkowski, *Zasada państwa sprawiedliwości społecznej jako zasada publicznego prawa gospodarczego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007/4.

⁴ J. Stelmach, *Typy uzasadniania prawniczych decyzji interpretacyjnych*, „Państwo i Prawo” 1993/5, s. 49.

⁵ P. Sarnecki [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2001, art. 2, s. 55–62.

lecz również polega na kształtowaniu polityk społecznych. Wprawdzie ustawa zasadnicza gwarantuje, że państwo będzie urzeczywistniać zasady sprawiedliwości społecznej, jednak nie definiuje tego pojęcia i nie określa sposobu realizacji tego celu. Jak bowiem zauważa Zygmunt Ziemiński „urzeczywistnianie zasady sprawiedliwości społecznej”⁶ jest nakazem sformułowania konstytucyjnego, odczytywanym głównie jako nakaz odpowiedniego kształtowania prawodawstwa. Toteż Trybunał Konstytucyjny w swych orzeczeniach niejednokrotnie zwracał uwagę na szczególną rolę tej zasady w konstruowaniu systemu prawnego Rzeczypospolitej Polskiej.

W wyroku z 4.10.2000 r. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że „sprawiedliwość społeczna stanowi integralny składnik demokratycznego państwa prawnego, a ustawodawca jest zobowiązany do uwzględniania jej w procesie legislacyjnym”⁷. Trybunał niejednokrotnie podkreślał, że realizacja tej zasady nie może prowadzić do arbitralnych rozstrzygnięć, lecz musi opierać się na racjonalnie uzasadnionych kryteriach dystrybucji dóbr i obowiązków w społeczeństwie.

Zasada sprawiedliwości społecznej pełni również istotną rolę jako metazasada systemu prawa służąca do oceny zgodności ustaw z Konstytucją, zwłaszcza w kontekście ochrony praw socjalnych. Choć prawa te – w przeciwieństwie do praw wolnościowych – są w większości niedookreślone konstytucyjnie i wymagają konkretyzacji ustawowej, ich interpretacja musi być prowadzona w świetle art. 2 Konstytucji oraz całego systemu wartości konstytucyjnych⁸.

Warto zauważyć, że zasada sprawiedliwości społecznej współlistnieje z innymi wartościami konstytucyjnymi, co może prowadzić do sporów aksjologicznych. Wówczas rola Trybunału Konstytucyjnego polega na wyważeniu wartości konstytucyjnych w konkretnym stanie faktycznym, przy użyciu zasady proporcjonalności⁹.

Warto też zauważyć, że na treść zasady sprawiedliwości społecznej składa się wiele szczegółowych zasad prawnych adresowanych do organów władzy publicznej, w tym przede wszystkim minimum bezpieczeństwa socjalnego, zabezpieczenie podstawowych warunków egzystencji osobom pozostającym bez pracy nie z własnej woli, a także zasada równości¹⁰.

Sprawiedliwość społeczna jest zatem niewątpliwie czymś więcej niż tylko wypełnianiem socjalnej funkcji państwa. Według Wojciecha Sokolewicz i Marka Zubika ma ona wyrażać „dążenie do zachowania równowagi w stosunkach społecznych i powstrzymywanie się od kreowania nieusprawiedliwionych, nieopartych obiektywnymi wymogami i kryteriami przywilejów dla wybranych grup obywateli”¹¹.

Podsumowując tę część rozważań, należy stwierdzić, że konstytucyjne umocowanie zasady sprawiedliwości społecznej nadaje jej charakter wartości nie tylko konstytucyjnej,

⁶ Z. Ziemiński, *Sprawiedliwość społeczna jako pojęcie prawne*, Warszawa 1996.

⁷ Wyrok TK z 4.10.2000 r., K 15/99, OTK 2000/6, poz. 185.

⁸ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2023, s. 327–329.

⁹ J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008, s. 122–124.

¹⁰ Por. wyrok TK z 5.07.2010 r., P 31/09, OTK-A 2010/6, poz. 57.

¹¹ M. Zubik, W. Sokolewicz [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, Warszawa 2016, art. 2.

lecz także normatywnej. Jej obecność w art. 2 Konstytucji RP sprawia, że pełni ona funkcję wiążącą dla wszystkich władz publicznych i staje się istotnym elementem systemu prawa publicznego w Polsce, a zarazem jednym z fundamentów konstytucyjnego modelu państwa dobrobytu.

3. Aksjologia państwa dobrobytu w świetle konstytucyjnej zasady sprawiedliwości społecznej

Wyrażona w art. 2 Konstytucji RP zasada sprawiedliwości społecznej stanowi jeden z fundamentalnych elementów aksjologicznych współczesnego porządku konstytucyjnego. Sprawiedliwość społeczna, będąca zarówno zasadą ustrojową, jak i wartością konstytucyjną, stanowi zatem konstytucyjny filar współczesnego modelu państwa dobrobytu, w którym ochronie podlegają nie tylko wolności jednostki, ale także jej bezpieczeństwo socjalne i równość szans.

Aksjologia konstytucyjna państwa dobrobytu zakłada prymat wartości związanych z godnością osoby ludzkiej, równością, solidarnością społeczną oraz obowiązkiem państwa zapewnienia obywatelom minimum socjalnego warunkującego realne korzystanie z wolności i praw¹². W tym porządku wartości konstytucyjnych szczególne miejsce zajmuje zasada sprawiedliwości społecznej, która w art. 2 Konstytucji RP została powiązana z zasadą demokratycznego państwa prawnego¹³.

Zasada ta stanowi wyraz zobowiązania państwa do urzeczywistniania nie tylko formalnej równości wobec prawa, lecz także równości szans i uczestnictwa w życiu społecznym. W aksjologii państwa dobrobytu sprawiedliwość społeczna odgrywa rolę normatywnego łącznika między prawem a polityką społeczną, stanowiąc fundament konstytucyjnego obowiązku przeciwdziałania wykluczeniu, nierównościom i marginalizacji.

W świetle ujęcia systemowego aksjologia państwa dobrobytu obejmuje nie tylko klasyczne wartości liberalno-demokratyczne, takie jak wolność, własność czy równość wobec prawa, ale także wartości socjalne, w tym bezpieczeństwo socjalne, opiekę nad jednostką i redystrybucję. Konstytucyjna zasada sprawiedliwości społecznej znajduje w tym kontekście zastosowanie jako ogólna dyrektywa wykładni prawa, determinująca treść przepisów dotyczących praw socjalnych, dostępu do świadczeń, a także legitymizująca działania państwa zmierzające do kompensowania deficytów społecznych¹⁴.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wskazuje się, że sprawiedliwość społeczna jako wartość konstytucyjna oznacza nie urzeczywistnianie tożsamyh rezultatów, lecz zapewnienie mechanizmów umożliwiających wszystkim jednostkom uczestnictwo w życiu społecznym na zasadzie równości funkcjonalnej¹⁵. Skutkuje to koniecznością aktywnej polityki państwa w zakresie wyrównywania szans oraz ochrony słabszych grup

¹² M. Kruk, *O wartościach Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 2022/10, s. 17.

¹³ A. Bałaban, *Granice interpretacji zasady demokratycznego państwa prawnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018/1.

¹⁴ B. Banaszak, *Prawo...*, s. 328.

¹⁵ Wyrok TK z 4.10.2000 r., K 15/99, OTK 2000/6, poz. 185.

społecznych zgodnie z konstytucyjną zasadą pomocniczości wyrażoną w art. 20 i art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

W ujęciu tym aksjologia państwa dobrobytu oparta na sprawiedliwości społecznej nie tylko określa minimalne zobowiązania państwa wobec obywateli, lecz także stanowi kryterium oceny działań legislacyjnych, w szczególności pod względem ich proporcjonalności i zgodności z zasadą równości. Ma to zasadnicze znaczenie dla oceny zgodności regulacji dotyczących świadczeń społecznych, podatków, edukacji czy dostępu do usług publicznych z Konstytucją¹⁶.

Aksjologiczne znaczenie sprawiedliwości społecznej jest zatem dwutorowe: po pierwsze, legitymizuje ono istnienie państwa dobrobytu jako formy realizacji demokratycznych wartości konstytucyjnych, a po drugie – pełni funkcję kryterium kontroli konstytucyjności działań władzy ustawodawczej i wykonawczej. W związku z tym można uznać, że zasada ta, osadzona w konstytucyjnej aksjologii, nie tylko wyraża ideał społeczny, lecz także wpływa realnie na treść i kierunek polityki publicznej.

4. Znaczenie zasady sprawiedliwości społecznej dla funkcjonowania państwa dobrobytu

Zasada sprawiedliwości społecznej stanowi jeden z filarów aksjologicznych nowoczesnego państwa dobrobytu, w którym priorytetem, obok poszanowania wolności jednostki, jest zapewnienie obywatelom minimalnego poziomu bezpieczeństwa socjalnego, równości szans oraz solidarności społecznej¹⁷. W tym świetle sprawiedliwość społeczna przestaje być jedynie postulatem etycznym czy politycznym, a staje się konstytucyjnie chronioną kategorią prawną, która wpływa na sposób organizacji życia publicznego i mechanizmy redystrybucji dóbr.

W państwie dobrobytu zasada sprawiedliwości społecznej pełni przede wszystkim funkcję legitymizującą interwencję państwa w życie społeczne i gospodarcze. Oznacza to, że działania ustawodawcy i administracji publicznej zmierzające do niwelowania nierówności społecznych, zapewniania dostępu do usług publicznych takich jak: edukacja, ochrona zdrowia, świadczenia socjalne czy prowadzenie polityki mieszkaniowej, uzyskują swoje uzasadnienie w porządku konstytucyjnym właśnie poprzez odniesienie do tej zasady.

Z perspektywy normatywnej¹⁸ sprawiedliwość społeczna w państwie dobrobytu oznacza odejście od koncepcji czysto formalnej równości na rzecz równości realnej, a więc takiej, która wymaga aktywnej roli państwa w wyrównywaniu szans i kompensowaniu deficytów wynikających z pozycji społecznej jednostek. Zasada ta nie oznacza zatem tożsamości sytuacji prawnych, lecz uzasadnia ich różnicowanie, o ile ma ono na celu wyrównanie

¹⁶ P. Tuleja, *Zasady konstytucyjne [w:] Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych*, red. P. Sarnecki, Warszawa 1997, s. 115–118.

¹⁷ M. Kruk, *O wartościach...*, s. 25.

¹⁸ M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012.

faktycznych dysproporcji społecznych¹⁹. Tak rozumiana sprawiedliwość społeczna uzasadnia np. uprzywilejowanie niektórych grup społecznych w dostępie do świadczeń socjalnych lub edukacyjnych.

W systemie prawa publicznego Rzeczypospolitej Polskiej realizacja zasady sprawiedliwości społecznej znajduje swój wyraz w licznych aktach normatywnych, w szczególności w ustawach o systemie ubezpieczeń społecznych, pomocy społecznej, ochronie zdrowia, prawie pracy czy finansowaniu edukacji²⁰. Choć Konstytucja RP nie wprowadza katalogu pełnych i bezpośrednio wykonalnych praw socjalnych, to jednak sprawiedliwość społeczna wyznacza kierunek ich wykładni oraz wskazuje na konieczność zapewnienia efektywności regulacji chroniących słabszych uczestników życia społecznego²¹. Celem sprawiedliwości społecznej jest oddać każdemu to, co mu się jako człowiekowi z racji jego niezbywalnej godności należy, a metodą realizacji tego celu jest porządek dobra wspólnego²².

Zasada ta ma również znaczenie w procesie kontroli konstytucyjności prawa. Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie odwoływał się do niej przy ocenie ustaw ograniczających lub kształtujących dostęp do świadczeń publicznych²³. W tym ujęciu sprawiedliwość społeczna służy nie tylko jako kryterium zgodności prawa z Konstytucją, lecz także jako narzędzie równoważenia pomiędzy różnymi wartościami konstytucyjnymi, takimi jak wolność gospodarcza, ochrona własności czy zasada proporcjonalności.

Nie bez znaczenia pozostaje także aspekt społeczny, ponieważ realizacja sprawiedliwości społecznej przyczynia się do wzrostu społecznego zaufania do państwa, spójności społecznej oraz legitymacji demokratycznych instytucji²⁴. Brak urzeczywistniania tej zasady może z kolei prowadzić do marginalizacji określonych grup, nierówności strukturalnych i degradacji więzi obywatelskich.

Podsumowując tę część rozważań, należy stwierdzić, że zasada sprawiedliwości społecznej stanowi podstawę funkcjonowania państwa dobrobytu w ujęciu konstytucyjnym i prawnym. Jej znaczenie wykracza poza ramy deklaratywne i stanowi ona realne narzędzie projektowania oraz oceny działań legislacyjnych i polityk publicznych, a zarazem fundament legitymacji aktywności państwa w sferze socjalnej.

5. Regulacje prawne *de lege lata* i kierunki postulowanych zmian *de lege ferenda*

Zasada sprawiedliwości społecznej znajduje wyraźne umocowanie normatywne w art. 2 Konstytucji RP, stanowiąc jednocześnie integralny składnik demokratycznego

¹⁹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2021, s. 147–149.

²⁰ Por. ustawa z 12.03.2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2023 r. poz. 901 ze zm.); ustawa z 27.08.2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2024 r. poz. 1460).

²¹ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2023, s. 327–330.

²² S. Kowalczyk, *Idea sprawiedliwości społecznej a myśl chrześcijańska*, Lublin 1998, s. 157–161.

²³ Wyrok TK z 28.11.2006 r., K 47/04, OTK-A 2006/11, poz. 164.

²⁴ R. Mojak, *Państwo opiekuńcze...*, s. 54–58.

państwa prawnego²⁵. Mimo swojej ogólności norma ta odgrywa istotną rolę w systemie źródeł prawa i wykładni konstytucyjnej, ponieważ stanowi punkt odniesienia dla przepisów dotyczących w szczególności prawa socjalnego, prawa pracy, zabezpieczenia społecznego oraz prawa do ochrony zdrowia i edukacji.

Aktualnie obowiązujące przepisy prawa pozytywnego wyznaczają ramy instytucjonalne realizacji zasady sprawiedliwości społecznej, jednak są one rozproszone i wymagają konkretyzacji ustawowej. Normy te, mające w dużej mierze charakter klauzul generalnych, pozostawiają szeroki zakres swobody ustawodawcy w odniesieniu do ich konkretyzacji. W konsekwencji realizacja zasady sprawiedliwości społecznej następuje poprzez rozproszone rozwiązania ustawowe, funkcjonujące w różnych gałęziach prawa, bez spójnej i jednolitej koncepcji aksjologicznej. Taki stan rzeczy prowadzi do fragmentaryczności ochrony oraz utrudnia ocenę stopnia realizacji konstytucyjnego standardu państwa dobrobytu, toteż zasadne wydaje się dążenie do bardziej systemowej regulacji ustawowej, która w sposób bardziej precyzyjny określałaby treść, zakres oraz instrumenty urzeczywistniania zasady sprawiedliwości społecznej. Ustawa o pomocy społecznej²⁶ określa zasady, formy oraz warunki udzielania wsparcia osobom i rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej, której nie są one w stanie przezwyciężyć własnymi siłami. System ten opiera się przede wszystkim na kryteriach dochodowych, które mają na celu identyfikację podmiotów wymagających interwencji państwa, a jednocześnie pełnią funkcję selektywną w dostępie do świadczeń. Uzupełniają je przesłanki uznaniowe, które pozostawiają organom pomocy społecznej określony zakres swobody decyzyjnej w ocenie indywidualnej sytuacji życiowej beneficjentów. Taka konstrukcja normatywna umożliwia elastyczne dostosowanie form wsparcia do konkretnych potrzeb, lecz jednocześnie rodzi ryzyko nierównego traktowania oraz niejednolitej praktyki stosowania prawa. W konsekwencji skuteczność realizacji zasady sprawiedliwości społecznej w ramach systemu pomocy społecznej zależy w znacznym stopniu od uwarunkowań lokalnych oraz sposobu interpretacji przepisów przez orany administracji.

Ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych²⁷ gwarantuje wszystkim osobom uprawnionym, przede wszystkim ubezpieczonym w Narodowym Funduszu Zdrowia, równy dostęp do świadczeń medycznych, jednak w praktyce istnieją znaczne dysproporcje regionalne i czasowe w ich realizacji. Problem dotyczy przede wszystkim realizacji usług specjalistycznych, takich jak planowe zabiegi operacyjne, diagnostyka obrazowa i laboratoryjna, opieka psychiatryczna i psychologiczna, zwłaszcza dla dzieci i młodzieży, oraz opieka długoterminowa. Wyraźne dysproporcje w realizacji świadczeń usług medycznych dotyczą przede wszystkim osób o niższym statusie materialnym, które nie mogą skorzystać z prywatnych usług medycznych, mieszkańców regionów słabiej zurbanizowanych, osób starszych, przewlekle chorych i niepełnosprawnych oraz dzieci i młodzieży wymagających specjalistycznej opieki zdrowotnej. Dysproporcje regionalne wynikają

²⁵ M. Zieliński, *Zasady i wartości konstytucyjne* [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP* z 2 kwietnia 1997 r., red. A. Bałaban, P. Mijał, Szczecin 2011.

²⁶ Ustawa z 12.03.2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2025 r. poz. 1214 ze zm.).

²⁷ Ustawa z 27.08.2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2025 r. poz. 1461).

między innymi z nierównomiernego rozmieszczenia placówek medycznych i personelu medycznego na terenie kraju. Mieszkańcy dużych miast mają znacznie łatwiejszy dostęp do specjalistów i nowoczesnej diagnostyki niż osoby zamieszkujące mniejsze miejscowości i obszary wiejskie. W niektórych regionach natomiast brakuje określonych specjalistów, co zmusza pacjentów do wielomiesięcznego oczekiwania na wizytę albo do leczenia poza miejscem zamieszkania. Czas oczekiwania może się jednak znacząco różnić w zależności od miejsca zamieszkania, a nawet konkretnej palcówki.

Prawo oświatowe²⁸ oraz ustawa o systemie oświaty²⁹ ustanawiają formalną gwarancję powszechnego i równego dostępu do edukacji jako jednego z podstawowych instrumentów realizacji zasady sprawiedliwości społecznej. W praktyce jednak realizacja tych gwarancji napotyka na istotne bariery o charakterze strukturalnym i finansowym. Zróżnicowanie w poziomie finansowania placówek oświatowych, wynikające między innymi z odmiennych możliwości budżetowych jednostek samorządu terytorialnego, prowadzi do nierówności w jakości infrastruktury, oferty dydaktycznej oraz dostępu do zajęć dodatkowych. Ponadto mechanizmy wsparcia adresowane do uczniów pochodzących z rodzin o niższym statusie społeczno-ekonomicznym mają zazwyczaj charakter niepełny i niewystarczający, co ogranicza ich realną skuteczność w wyrównywaniu szans edukacyjnych. W konsekwencji pomimo formalnej równości normatywnej, faktyczna równość dostępu do edukacji oraz możliwości rozwojowe uczniów pozostają zróżnicowane, co podważa pełną realizację konstytucyjnego standardu sprawiedliwości społecznej w obszarze oświaty.

Pomimo konstytucyjnego znaczenia sprawiedliwości społecznej znaczna część przepisów ustawowych odnoszących się do jej realizacji ma charakter wyłącznie ramowy, co powoduje, że faktyczny zakres i intensywność urzeczywistniania tej zasady w znacznym stopniu uzależnione są od bieżącej polityki rządu oraz priorytetów budżetowych, a nie od norm prawnych ustanawiających jednoznaczne i stabilne standardy ochrony. Taki stan osłabia normatywną funkcję prawa jako instrumentu gwarancyjnego i prowadzi do zmiennego poziomu zabezpieczenia praw socjalnych. Co więcej, brak możliwości wniesienia konstytucyjnej skargi bezpośrednio na naruszenie praw socjalnych powoduje, że sądowa ochrona tych praw przyjmuje charakter ograniczony i pośredni. W efekcie konstytucyjne deklaracje w zakresie sprawiedliwości społecznej nie zawsze znajdują skuteczne przełożenie na realnie egzekwowalne uprawnienia jednostki.

W świetle powyższych ograniczeń pojawia się potrzeba wzmocnienia konstytucyjnej gwarancji sprawiedliwości społecznej w płaszczyźnie zarówno legislacyjnej, jak i ustrojowej.

W związku z powyższym pożądane kierunki zmian *de lege ferenda* obejmują między innymi:

- konstytucyjne doprecyzowanie praw socjalnych poprzez wprowadzenie katalogu minimalnych gwarancji dotyczących prawa do zabezpieczenia społecznego, zdrowia, edukacji i mieszkania w sposób zbliżony do standardów europejskich zawartych m.in. w Karcie praw podstawowych UE³⁰;

²⁸ Ustawa z 14.12.2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2025 r. poz. 1043 ze zm.).

²⁹ Ustawa z 7.09.1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2025 r. poz. 881 ze zm.).

³⁰ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 326 z 26.10.2012 r., s. 389).

- zwiększenie efektywności realizacji istniejących praw, co wymaga wprowadzenia mechanizmów sądowej kontroli nad działaniami administracji publicznej w zakresie świadczeń socjalnych, np. poprzez instytucjonalne wzmocnienie sądów administracyjnych i rozszerzenie skargi konstytucyjnej na naruszenia praw socjalnych³¹;
- lepsze powiązanie zasady sprawiedliwości społecznej z politykami publicznymi – konieczne jest systemowe uwzględnianie tej zasady w procesie stanowienia prawa budżetowego, podatkowego oraz planowania polityki społecznej; sprawiedliwość społeczna nie może być wyłącznie hasłem politycznym, lecz powinna być przekładana na konkretne wskaźniki i działania;
- stworzenie ustawowego aktu ogólnego o zasadach polityki społecznej państwa – wzorem ustawy o finansach publicznych³² lub ustawy – Prawo ochrony środowiska³³, możliwe byłoby uchwalenie aktu prawnego, który określałby cele, zasady i instrumenty prowadzenia polityki społecznej w oparciu o zasadę sprawiedliwości społecznej, z jasnym umocowaniem w Konstytucji.

Podsumowując tę część rozważań, należy stwierdzić, że regulacje prawne *de lege lata* oraz kierunki postulowanych zmian *de lege ferenda* odgrywają istotną rolę w systemie prawnym RP, ponieważ umożliwiają elastyczne kształtowanie tego systemu poprzez analizę obowiązujących norm oraz działań władzy publicznej podejmowanych w odpowiedzi na potrzeby społeczne.

6. Podsumowanie

Wyrażona w art. 2 Konstytucji RP zasada sprawiedliwości społecznej stanowi istotny element normatywnej i aksjologicznej tożsamości współczesnego państwa polskiego. Nie tylko oznacza ona konstytucyjny fundament aksjologiczny państwa dobrobytu, ale również nadaje kierunek interpretacji całego porządku prawnego. W strukturze państwa dobrobytu pełni funkcję nie tylko deklaratywną, lecz także normatywną, wpływa na ustawodawstwo, orzecznictwo i działalność organów publicznych. Wymaga jednak ciągłego wyważania między równością a wolnością, solidarnością a indywidualizmem.

W obliczu współczesnych wyzwań, takich jak nierówności ekonomiczne, starzenie się społeczeństwa, transformacje rynku pracy czy kryzysy migracyjne, zasada sprawiedliwości społecznej znajduje coraz silniejsze umocowanie w aksjologicznej strukturze państwa polskiego. Wzmacnianie jej normatywnego znaczenia w systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej jest warunkiem budowy trwałego, inkluzywnego i legitymizowanego ustrojowo państwa dobrobytu.

W aktualnym stanie prawnym (*de lege lata*) zasada ta pełni funkcję metanormatywną poprzez kształtowanie ogólnej wykładni przepisów obowiązującego prawa, w szczególności tych, które dotyczą praw socjalnych, obowiązków redystrybucyjnych państwa oraz

³¹ B. Szumlik, *Skarga konstytucyjna. Polski model na tle porównawczym*, Warszawa 2006, s. 159–163.

³² Ustawa z 27.08.2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2025 r. poz. 1483).

³³ Ustawa z 27.04.2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2025 r. poz. 647 ze zm.).

realizacji zasady równości szans. Choć zasada ta nie ma charakteru samoistnego źródła praw podmiotowych, to jednak wyznacza granice i kierunki interpretacyjne dla ustawodawcy i sądów, w tym Trybunału Konstytucyjnego, którego orzecznictwo niejednokrotnie odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu systemu prawnego RP. Pomimo jej doniosłości konstytucyjnej przepisy powszechnie obowiązującego prawa często realizują ją w sposób fragmentaryczny i niesystemowy, co ogranicza jej skuteczność. Niemniej jednak warto pamiętać, że zasada ta, choć nieostra i niejednoznaczna w swej definicji, stanowi istotny konstytucyjny filar w aksjologicznej strukturze państwa dobrobytu i tym samym poprzez swój wpływ na prawodawstwo konstruuje system prawny współczesnego państwa polskiego w sposób jasny, pewny i logiczny.

Analiza *de lege ferenda* wskazuje zaś na potrzebę wzmocnienia instytucjonalnej ochrony sprawiedliwości społecznej. Pożądane są działania zmierzające do doprecyzowania konstytucyjnych gwarancji w zakresie praw socjalnych, wprowadzenia skuteczniejszych mechanizmów ich egzekwowania oraz pełniejszego powiązania wartości konstytucyjnych z treścią polityk publicznych. Zasada ta powinna stać się nie tylko elementem deklaratywnym, lecz także rzeczywistym standardem stanowienia i stosowania prawa.

Abstract

The constitutional pillar of the principle of social justice in the axiological structure of the welfare state in the legal system of the Republic of Poland

Maria Kułaga – Jan Kochanowski University of Kielce
ORCID: 0009-0001-8576-643X

The aim of this article is to analyze the constitutional foundation of the principle of social justice in the legal system of the Republic of Poland, with particular emphasis on its role in the axiological structure of the welfare state. The principle of social justice is presented as a key element of the Polish model of the welfare state, influencing the shaping of social policies, including access to education and healthcare. The article also presents legal regulations de lege lata and the directions of proposed changes de lege ferenda.

Keywords: social justice, Constitution of the Republic of Poland, welfare state, axiology of law, constitutional principles

Bibliografia / References

- Bałaaban A., *Granice interpretacji zasady demokratycznego państwa prawnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018/1
- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2017
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2021
- Kordela M., *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012

- Kowalczyk S., *Idea sprawiedliwości społecznej a myśl chrześcijańska*, Lublin 1998
- Kruk M., *O wartościach Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 2022/10
- Samecki P. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2001
- Stelmach J., *Typy uzasadniania prawniczych decyzji interpretacyjnych*, „Państwo i Prawo” 1993/5
- Strzyczkowski K., *Zasada państwa sprawiedliwości społecznej jako zasada publicznego prawa gospodarczego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007/4
- Szumlik B., *Skarga konstytucyjna. Polski model na tle porównawczym*, Warszawa 2006
- Tuleja P., *Zasady konstytucyjne* [w:] *Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych*, red. P. Sarnecki, Warszawa 1997
- Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001
- Zakońska J., *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008
- Zieliński M., *Zasady i wartości konstytucyjne* [w:] *Zasady naczelné Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.*, red. A. Bałaban, P. Mijał, Szczecin 2011
- Ziemiński Z., *Sprawiedliwość społeczna jako pojęcie prawne*, Warszawa 1996
- Zubik M., Sokolewicz W. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, Warszawa 2016